

**PATRIARHUL
TEATROLOGIEI
NAȚIONALE**

Dr. hab. Tudor STAVILĂ
Institutul Patrimoniului Cultural, AȘM

Leonid CEMORTAN
(6.11.1927-27.06.2009)

de factură populară, adesea stereotipe și puțin cunoscute”. Datorită faptului că Ion Creangă a privit la subiectele împrumutate prin prisma stihiei naționale, prin prisma poporului întreg, subliniază exegetul, operele lui au făcut cale întoarsă, pătrunzând atât în folclorul național, cât și în cel ucrainean.

În cartea *Teatrul ucrainean în Chișinău*, pentru prima dată este reflectată istoria scenică a dramaturgiei ucrainene în Basarabia de la finele sec. XIX și începutul sec. XX, dramaturgie care a influențat benefic opinia progresistă obștească.

În culegerile nominalizate aflăm dezvoltate influența creației lui T. Șevcenko și cea a lui M. Koțiubinski asupra unor scriitori români, dar și numeroase eseuri asupra creației unor eminenți scriitori ucraineni: Gr. Skovoroda, I. Kotlearevski, L. Ukrainka, I. Franko și Ivan Neciui-Levițki.

Numeroase și importante aspecte ale raporturilor literare, folclorice și teatrale sunt prezente în cele trei volume intitulate: *Schițe ale relațiilor moldo-ruso-ucrainene** care au apărut la editura „Știința” în anii 1978, 1979 și 1982, sub conducerea nemijlocită a omagiatului.

Până la Perestroika gorbaciovistă nu era deloc ușor să scoți în lume rezultatele cercetării în domeniul raporturilor literare. Diriguitorii ideologici căutau mereu ca dorința lor să fie prezentată ca realitate. Prin felul său de a se afla în relații bune și cu cei de sus, și cu cei de jos, C. Popovici găsea totdeauna soluția potrivită.

Era o persoană cu autoritate. Până la preocupările științifice, trecuse prin experiența grea și primejdioasă a războiului. Cu toată această experiență amară, el dispunea de o impresionantă dragoste de viață. Datorită acestui fapt scrisul lui urma consecvent prețioasa indicație a istoricului roman Publius Tacit: a interpreta lucrurile fără indignare și revoltă. Fie că lua în discuție opera unor scriitori români, fie că se referea la creația anumitor scriitori ucraineni sau ruși, regretatul academician despre toți a scris cu dragoste și căldură.

Fiind un cercetător pasionat al raporturilor literare, folclorice și teatrale moldo-ucrainene, academicianul C. Popovici a fost, totodată, un animator și un organizator activ al investigațiilor care s-au desfășurat în cadrul domeniului îmbrățișat.

Chiar dacă am lucrat mulți ani împreună, ne convingem că nici astăzi nu cunoaștem prea multe despre colegul și Omul care a stat la originile și începuturile studierii artelor din Republica Moldova. Modest din fire, nu prea avea darul să povestească despre activitatea sa din perioada postbelică, cum o fac unii dintre trecuții sau prezenții noștri patrioți.

A tăcut și a făcut, cam acesta ar fi motto-ul existenței și vieții unui Om, care a făcut parte dintr-o ilustră pleiadă de intelectuali basarabeni – Nicolae Testemițanu, Anatol Corobceanu, Sergiu Rădăuțanu, Alexandru Fedco, Leonid Mursa și alții, care au fost o verigă de rezistență a culturii naționale în perioada când ideologia sovietică în timpurile lui Hrușciiov contamina arta prin doctrina realismului socialist.

Aceste calități deosebite l-au ajutat pe Leonid Cemortan să țină piept greutăților vieții – războiului, în care a nimerit la 17 ani, confruntărilor cu sistemul administrativ de comandă din anii '70 ai secolului XX. A cunoscut din interior acest sistem, conștient că lupta cu el niciodată nu va fi în favoarea sa, dar a decis să lupte și a câștigat. Cu demiteri după demiteri, uitat de colegi și prieteni, Leonid Cemortan a rămas același – principial, de o înaltă ținută morală și profesională, contribuind, prin curaj și demnitate, la renașterea culturii naționale cu mult înainte de demararea Perestroikăi în 1985.

Prezența sa în arta și cultura vremii a fost suficient de vizibilă în realizări. În calitate de șef de direcție și viceministru al Culturii, Leonid Cemortan a contribuit la revigorarea culturii naționale, dacă putem vorbi despre acest fenomen în mediul închisat de atunci. Dacă nu ar fi fost omul potrivit la locul potrivit, fără efortul său, puțin probabil că astăzi am mai fi discutat despre realizările lui Vladimir Curbet și ale Ansamblului „Joc”, ale Orchestrei „Fluieraș”, despre Teatrul „Luceafărul” (1960) și Teatrul „V. Alecsandri” din Bălți (1957) sau despre Aleea Clasicilor din Chișinău (1958) și Studioul „Moldova-Film” (1957), toate aceste instituții beneficiind de binecuvântarea lui Artiom Lazarev, precum și a lui Leonid Cemortan – șef al Direcției arte al Ministerului Culturii (1957-1958), director al Filarmonicii (1958-1960), viceministru al Culturii (1960-1963). E posibil că și monumentul lui Ștefan cel Mare să fi fost strămutat nu cu 18 m. în adâncul parcului, ca să nu stea „alinat” la monumentul lui Lenin din piața centrală a Chișinăului, ci mult mai departe de inima capitalei sovietice, dacă nu ar fi intervenit Omul.

Sistemul, pentru aceste fapte, l-a demis din funcție și trimis onorabil la Moscova până în 1967, când este angajat ca șef de redacție la Editura de Stat a Moldovei (1955-1957), ulterior ca șef de redacție la Enciclopedia Moldovenească (1967-1976), cercetător în cadrul Secției de Etnografie și Artă a AȘM (1976-1991), director al Institutului de Istorie și Teorie a Artei al ASM (1991-1997) și cercetător științific principal al aceleiași instituții.

Într-o lume uitucă și într-un mediu al transformărilor radicale, sociale și politice fără limite temporale, a cercetat în profunzime, prin biblioteci și arhive, descoperind adevărata istorie a teatrului basarabean, reabilitând și punând în circuitul valorilor artistice paginile unei vieți teatrale pierdute. „Una din trăsăturile definitorii ale Teatrului academic moldovenesc, concluziona el, este caracterul său popular. Ieșiți din sânul poporului, membrii trupei au adus cu sine suflul viu al vieții, manifestând o deosebită receptivitate față de bogățiile folclorului nostru și tradițiile estetice populare. De-a lungul celor cincizeci de ani de activitate arta lui s-a impus printr-un caracter social-activ, prin străduința de a fi mereu în pas cu vremea.” (Citat din: Cemortan Leonid. *Prietenul nostru teatrul*. Chișinău, Literatura artistică, 1983, p. 231-232).

A fost printre pușinii care a abordat în presă aspectele specifice ale artelor naționale din perioada dezghețului hrușciovist, făcând paralele dintre artele plastice, dramaturgie și literatură, analizând

procesul artistic la care a participat nemijlocit. În articolul „Drama intelectualilor basarabeni de stângă”, publicat în revista „Sud-Est” în anul 2000, L. Cemortan vorbește despre prăbușirea idealurilor oamenilor de cultură din Basarabia interbelică vizavi de situația de după război. Autorul analizează evoluția gândirii lui C. Stere, P. Halippa, Z. Arbure, N. Zubcu-Codreanu, V. Crăsescu ș. a., care împărțeau convingerile poporaniste ale revoluționarilor ruși și eșecul lor, menționând: „...Diferitele doctrine s-au dovedit neviabile sau, cel puțin parțial, eronate. Inițiatorii și adepții acestor doctrine și mișcări sociale nu numai că au cunoscut din plin amarul propriei lor înfrângeri, ci și au ajuns să se simtă responsabili de faptul că i-au atras, i-au implicat și pe alții în aceste curente și acțiuni sortite eșecului, supunându-i pe aceștia suferințelor acelor înfrângeri. Deși cauzele eșecului pot fi cele mai diferite: de la precaritatea idealului îmbrățișat, aplicarea unor mijloace neadecvate, până la simplul concurs de împrejurări nefavorabile.”

Ultimul său articol, „Artiom Markovici Lazarev, promotor al culturii naționale, văzut în contextul timpului”, apărut în revista „Arta” din 2008, nu este decât o confesiune a propriei biografii și a sistemului ideologic pe care a încercat să-l depășească.

În calitate de cercetător științific, este autorul unor consistente monografii de specialitate: *Prietenul nostru teatrul* (1983), *Teatrul național din Chișinău* (2000), *Actorul Eugeniu Ureche* (2005), *Valeriu Cupcea, actor și regizor* (2008). A semnat circa 200 de studii și articole științifice, publicate în țară și peste hotare (Statele Unite ale Americii, România, Rusia, Austria ș.a.). Prin monografia sa despre teatrul basarabean a urmărit pas cu pas ce s-a produs în arta teatrală interbelică pe durata a 15 ani, din 1920 până în 1935, promovând personalități, cum ar fi Aurel Ion Maican, Ludovic Dauș sau Theodor Kiriacoff, nume de referință în teatrul românesc modern.

Este considerat, pe bună dreptate, patriarhul criticii și istoriei teatrale din Moldova. A fost ales în 1995 membru corespondent al AȘM, fiind primul care s-a învrednicit de această apreciere a muncii în domeniul artelor și distins cu titlurile de „Om Emerit”, laureat al Premiului Prezidiului AȘM, decorat cu Ordinul Republicii, medaliile „Dimitrie Cantemir” și „Pentru Vitejie în Muncă”.

A fost un om al timpului și, în același timp, o excepție, o eroare a sistemului incapabil să prevadă consecințele vieții și activității celui care a fost Leonid Cemortan.